

Управління статистики в Полтавській області. – Режим доступу: http://www.poltavastat.gov.ua/operativ2012/sg/dop/dsg_2010.zip. – Заголовок з екрану.

Summary.

Formulation of the problem. *The article contains the results of theoretical and practical studies of the social and economic development of agrarian manufacture of the Poltava region. The essence of the concepts of socio-economic development of production as a complex socio-economic environment, the features, functions and factors of development of agricultural production in conditions of reforming of the agro-industrial complex.*

The results of the study. *The peculiarities of the agricultural production of Poltava region as a region with a complex demographic situation and destructive processes in rural areas, as well as the creation of specialized industrial-economic regional clusters of small business. Developed financial and economic mechanism for the implementation of the activities of the Renaissance and the socio-economic development of agricultural production and determined the effect of their implementation.*

In Poltava oblast there are a number of documents aimed at ensuring the balanced socio-economic development of the Poltava region. So, in 2012 in the region there were 69 integrated development programs of the region, of which 2 - programme, defining strategic development of the region and the main priorities.

Conclusions. *Poltava regional agricultural Advisory service is actively working on the implementation of the strategy of the regional «Program of social-economic development of the Poltava region». Special attention in its activities, an Advisory service devoted to the problems of diversification of agricultural production, which gives an opportunity to step back from the cultivation of only grain crops and contributes to the development of medium and small agricultural business. The most important method of Advisory activity in this direction, especially from a practical point of view, there were demonstrations of the forms and methods of work of subjects of management and of the rural population and providing them with information materials.*

УДК 005.336.3:006

Буряк Руслан Іванович, к.е.н.,
доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ І ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ISO СЕРІЙ 9000 ТА 14000

Анотація. *Обґрунтовано необхідність впровадження систем менеджменту якості і екологічного менеджменту на засадах міжнародних стандартів ISO серій 9000 та 14000 на вітчизняних аграрних підприємствах. Проаналізовано основні вимоги та положення міжнародних стандартів ISO 9001, ISO 9004, ISO 14001. Розроблено процесну модель системи менеджменту якості аграрного підприємства. Визначено зміст понять «система менеджменту якості аграрного підприємства» та «система екологічного менеджменту аграрного підприємства». Розроблено основні принципи формування систем менеджменту*

якості аграрних підприємств, запропоновано методичний підхід до розробки та впровадження систем менеджменту якості у аграрних підприємствах. Детально проаналізовано вимоги та настанови щодо формування систем екологічного менеджменту аграрних підприємств, що містяться у міжнародних стандартах ISO серії 14000.

***Ключові слова:** система менеджменту якості, система екологічного менеджменту, аграрні підприємства, міжнародні стандарти ISO серії 9000, міжнародні стандарти ISO серії 14000, система менеджменту якості аграрного підприємства, система екологічного менеджменту аграрного підприємства, сталий розвиток аграрного підприємства, зацікавлені сторони.*

Постановка проблеми. Відомий вітчизняний вчений у сфері менеджменту якості П.Я. Калита у своїй книзі «Главное звено» слушно зазначає, що в останні роки на державному рівні, в бізнесі, серед експертів активно обговорюють проблеми конкурентоспроможності підприємств і економіки, які обумовлені ризиками, пов'язаними з інтеграцією України до СОТ, створенням зони вільної торгівлі з країнами ЄС, гармонізацією українських законів і стандартів з міжнародними і т.п. Це ризики масового витіснення українських виробників з внутрішніх і зовнішніх ринків через їх низький рівень ділової досконалості. З'явилася надія, що, нарешті, удосконаленню підприємств буде приділена значна увага з боку державних органів влади і фахівців. Однак, цього не сталося з причини недостатнього розуміння чиновниками та більшістю експертів того, в якій мірі конкурентоспроможність економіки України залежить від ділової досконалості її підприємств і організацій [2, с. 133-134].

Ми повністю поділяємо погляди П.Я. Калити стосовно того, що нині існують суттєві ризики масового витіснення українських виробників, особливо агропродовольчої продукції, з внутрішніх і зовнішніх ринків через їх низький рівень ділової досконалості. До того ж, в Україні на державному рівні наголос робиться, як правило, на технічне регулювання, стандартизацію, метрологію та захист прав споживачів. Однак, на наш погляд, як правило за умов насиченого ринку агропродовольчої продукції успіху у конкурентній боротьбі можна досягнути лише виробляючи продукцію, характеристики якої перевершують норми встановлені стандартами.

В той же час, якщо в Україні на найвищому рівні і говорять про досконалість систем менеджменту, то в більшій мірі формально і маючи на

увазі переважно приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів (перш за все ISO серії 9000), чого явно недостатньо для забезпечення прориву у вітчизняній економіці. Однак, у нашій країні у розрахунку на тисячу жителів систем менеджменту якості за стандартами ISO серії 9000 менше ніж, наприклад, у Китаї – у 3,5 рази, у Іспанії – у 30 разів, у Італії – у 40 разів. При цьому, на думку експертів, не більше 20% сертифікованих систем управління якістю в Україні реально функціонують [2, с. 136].

Наразі, сертифіковані системи менеджменту якості мають біля 2500 українських підприємств, в тому числі близько 20 підприємств АПК (в основному: молокозаводи, хлібокомбінати, м'ясопереробні заводи), і лише 3 сільськогосподарських підприємства [10], це є одним з суттєвих чинників того, що ринок країн ЄС для підприємств тваринницької галузі практично закритий. Це також послаблює конкурентні позиції українських підприємств на внутрішньому ринку і на ринках країн СНД.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем системного управління якістю діяльності аграрних підприємств присвячені праці відомих вітчизняних вчених: В.П. Галушка, О.Д. Гудзинського, Й.С. Завадського, І.Г. Венецького, А.М. Довжина, А.М. Должанського, П.Я. Калити, В.І. Кривощокова, В.О. Мозолюка, О.І. Момота, С.К. Фомічова, І.І. Чайки, М.І. Шаповала та багатьох інших.

Дані питання також досліджували відомі зарубіжних вчені: Е. Демінг, Д. Джуран, К. Ісікава, Т. Конті, Ф. Кросбі, Г. Тагучі, А. Фейгенбаум, Д. Харрінгтон, О.В. Глічев, В.В. Єфімов, С.Д. Ільєнкова, О.М. Карпенко, М.Г. Круглов, В.А. Лапідус, І.І. Мазур, В.Ю. Огвоздін, В.В. Окрепілов та багато інших.

Проте, варто зауважити, що в Україні на більшості аграрних підприємств фактично відсутній системний підхід до управління якістю і екологічною діяльністю, а проблема розробки та впровадження систем менеджменту якості та екологічного менеджменту, що відповідають вимогам міжнародних

стандартів ISO серій 9000 і 14000, є досить актуальною та потребує подальших досліджень.

Метою дослідження є: обґрунтування необхідності впровадження систем менеджменту якості і екологічного менеджменту на засадах міжнародних стандартів ISO серій 9000 та 14000 на вітчизняних аграрних підприємствах; проведення детального аналізу основних вимог та положень міжнародних стандартів ISO 9001, ISO 9004, ISO 14001; визначення змісту понять «система менеджменту якості аграрного підприємства» та «система екологічного менеджменту аграрного підприємства»; формування методичного підходу до розробки та впровадження систем менеджменту якості у аграрних підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення сталого розвитку аграрного підприємства не достатньо лише наявності ефективної системи менеджменту якості, воно повинно бути також соціально відповідальним та турбуватися про довкілля. Отже, для успішного функціонування аграрних підприємств необхідно впроваджувати не лише системи менеджменту якості, а й системи екологічного менеджменту.

На сьогодні, невід'ємною запорукою ринкового успіху аграрного підприємства є розробка, впровадження та актуалізація такої системи управління, ключовою метою якої є постійне поліпшення усіх показників діяльності організації на основі максимально повного урахування та задоволення потреб і очікувань усіх зацікавлених сторін (суспільства, персоналу, постачальників, споживачів та ін.). Важливою складовою вищезазначеної системи управління аграрним підприємством повинна бути система менеджменту якості.

Основні вимоги, настанови, положення та рекомендації щодо розробки та впровадження систем менеджменту якості функціонування аграрних підприємств містяться в українських державних стандартах ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник

термінів» і ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги», які повністю гармонізовані з відповідними міжнародними стандартами.

Проаналізуємо вимоги та положення стандарту ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів». Відповідно до даного стандарту «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» *система управління якістю (quality management system)* – це система управління для спрямовування та контролювання діяльності організації стосовно якості [7]. Цей державний стандарт є ідентичним перекладом міжнародного стандарту ISO 9000:2005 «Quality management systems — Fundamentals and vocabulary» («Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів»).

Проте, у міжнародному стандарті ISO 9001:2008 «Quality management systems – Requirements» («Системи управління якістю. Вимоги») [11] та вітчизняному ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги» (ISO 9001:2008, IDT) [8] зазначено, що *система управління якістю* – це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих процесів, спрямованих на якість, які реалізуються керівництвом організації шляхом визначення політики та цілей, а також шляхом досягнення цих цілей.

На нашу думку визначення системи управління якістю подане у стандартах ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» та ISO 9000:2005 «Quality management systems – Fundamentals and vocabulary» («Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів») є більш всеохоплюючим та слушним, тому що у даному випадку поняття «система управління якістю» розглядається саме як система управління, яка спрямовує та контролює діяльність організації щодо якості. Тобто, згідно даного визначення система управління якістю є необхідною та обов'язковою складовою загальної системи управління підприємством, що дає змогу досягти цілі організації, у тому числі, у сфері якості.

Державний стандарт ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» містить основні положення щодо систем управління якістю, які є предметом стандартів ISO серії 9000, в ньому також визначено відповідні терміни. У вищезазначеному стандарті обґрунтовано доцільність розробки та впровадження систем менеджменту якості.

Впровадження системи менеджменту якості слід вважати стратегічним рішенням керівництва аграрного підприємства. На розроблення і впровадження системи якістю на підприємстві впливають зміна потреб організації, споживачів та інших зацікавлених сторін, конкретні цілі, продукція, застосовувані процеси, а також розмір та структура організації. ДСТУ ISO 9000:2007 ні в якому разі не передбачає тотожності структури систем менеджменту якості або однакової документації.

У стандарті ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» обґрунтовано процесний підхід на якому ґрунтуються системи менеджменту якості.

Процесний підхід до управління аграрним підприємством є ключовою вимогою при розробці та впровадженні систем менеджменту якості згідно вимог міжнародних стандартів ISO серії 9000.

Рис. 1 ілюструє систему менеджменту якості аграрного підприємства, що базується на процесах, описану в стандартах ISO серії 9000. Він показує, що зацікавлені сторони відіграють суттєву роль у забезпеченні входних елементів для підприємства. Моніторинг задоволеності зацікавлених сторін (споживачів, суспільства, персоналу, постачальників, власників та ін.) вимагає оцінювання інформації щодо сприйняття цими сторонами ступеня задоволення їхніх потреб та очікувань.

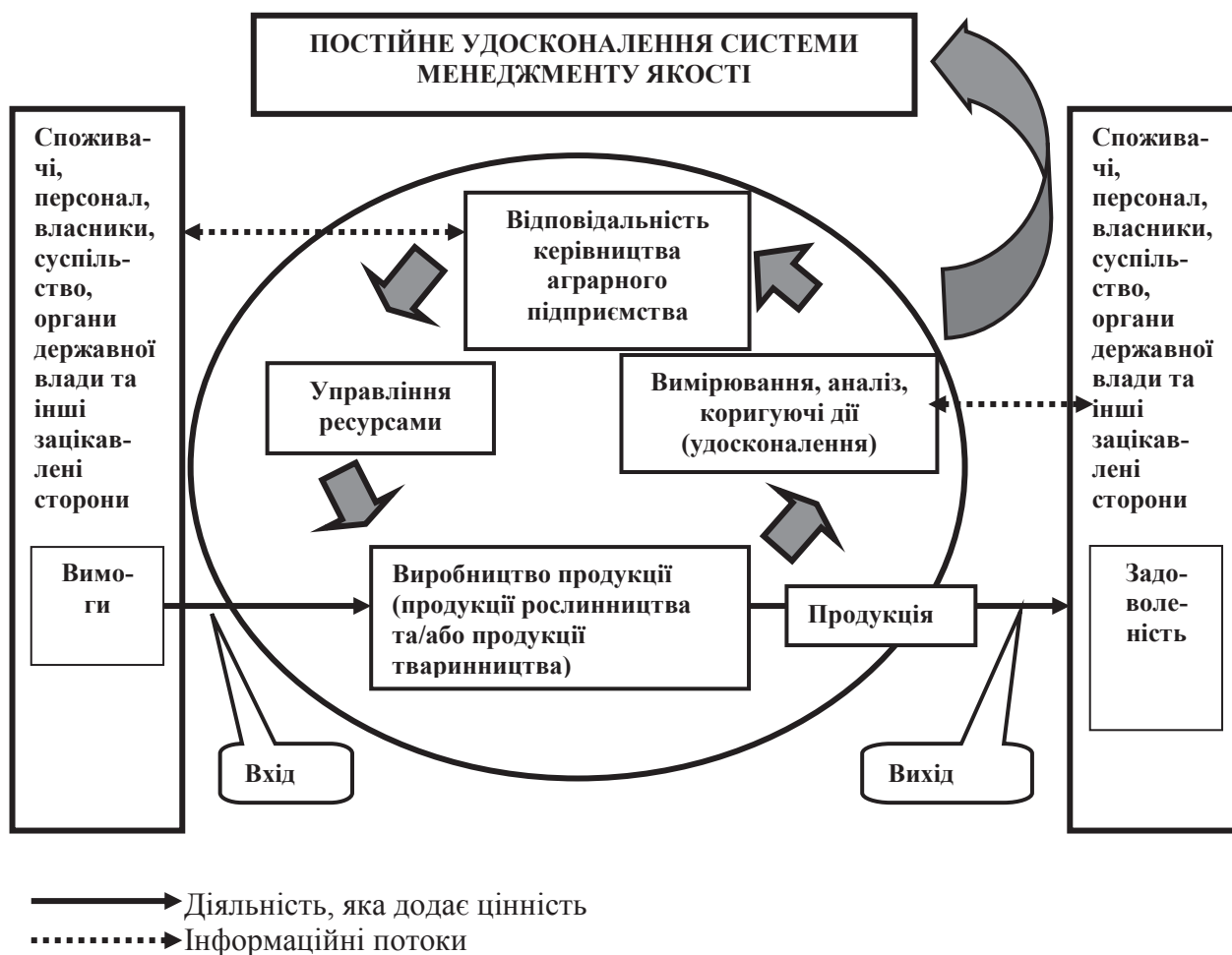

Рис. 1. Процесна модель системи менеджменту якості аграрного підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [7, с. 3].

Проаналізувавши основні положення ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів», можна сформулювати наступне визначення: *система менеджменту якості аграрного підприємства* – це складова частина загальної системи управління аграрним підприємством, яка спрямовує та контролює діяльність організації щодо якості, забезпечує реалізацію політики і досягнення цілей організації у сфері якості, та задоволення потреб, очікувань і вимог зацікавлених сторін (споживачів, суспільства, персоналу, власників, постачальників, державних органів влади, та ін. контактних аудиторій підприємства).

Тепер проаналізуємо основні положення та вимоги ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги», який є повністю гармонізованим з міжнародним стандартом ISO 9001:2008 «Quality management systems – Requirements» («Системи управління якістю. Вимоги»). У даній редакції переглянуто назву стандарту ISO 9001, яка більше не містить терміну «забезпечення якості». Це відображує той факт, що вимоги до систем управління якістю, установлені в цьому виданні ISO 9001, поряд із забезпеченням якості продукції спрямовані також на підвищення задоволеності споживачів.

Державний стандарт ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги» містить вимоги до систем менеджменту якості, спрямовані на забезпечення якості і підвищення задоволеності споживача. На відміну від попереднього нове видання ДСТУ ISO 9001:2009 та ДСТУ ISO 9004:2009 утворює узгоджену пару стандартів з управлінням якістю.

Вимоги до систем управління якістю, установлені в цьому державному стандарті, доповнюють вимоги до продукції. Даний нормативний документ можуть застосовувати внутрішні та зовнішні сторони, у тому числі органи з сертифікації, для оцінювання здатності організації дотримуватися вимог замовника, регламентувальних вимог і власних вимог організації. ДСТУ ISO 9001:2009 розроблено з урахуванням принципів управління якістю, сформульованих у міжнародних стандартах ISO 9000:2008 та ISO 9004:2009.

Стандарт ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги» сприяє прийняттю процесного підходу щодо розроблення, впровадження та поліпшення результативності системи менеджменту якості для підвищення задоволеності споживачів, виконання їх вимог.

Для ефективного функціонування, менеджменту аграрного підприємства потрібно визначити різні взаємопов'язані види діяльності та управляти ними.

У стандарті ДСТУ ISO 9001:2009 сформовано вимоги стосовно системи менеджменту якості, які можна застосовувати як для внутрішніх цілей аграрного підприємства, так і для сертифікації. Основна увага у ньому

сфокусована на питаннях результативності системи менеджменту якості з точки зору максимально повного задоволення потреб та очікувань споживача.

У ДСТУ ISO 9004:2009 містяться настанови, що охоплюють значно ширше коло цілей системи менеджменту якості, ніж у ДСТУ ISO 9001:2009. А саме, цілі та завдання стосовно систематичного поліпшення загальних показників діяльності аграрного підприємства. ДСТУ ISO 9004:2009 рекомендується як своєрідна настанова саме для тих підприємств, менеджмент яких прагне досягти показників, які перевищують, ті, що передбачені вимогами ДСТУ ISO 9001:2009. Однак, стандарт ДСТУ ISO 9004:2009 не застосовується для цілей сертифікації, або ж для контрактних цілей.

Усі вимоги державного стандарту ДСТУ ISO 9001:2009 є загальними і призначені для використання усіма підприємствами, незалежно від їх типу, розміру та продукції, яку вони виробляють.

Загальні вимоги ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги» полягають у тому, що підприємство повинне встановити, задокументувати, впровадити та підтримувати систему менеджменту якості і постійно поліпшувати її результативність відповідно до вимог даного державного стандарту.

Формування систем менеджменту якості аграрних підприємств передбачає реалізацію наступних принципів: задоволення потреб і очікувань споживачів – головна мета забезпечення якості; якість – це не тільки властивість продукції, а й характеристика всього процесу її виробництва; кожен працівник забезпечує якість на своєму робочому місці; досягнення якості можливо тільки за умови застосування зусиль всіх співробітників, їх спільного бажання і взаєморозуміння; кожне аграрне підприємство повинно прагнути до поліпшення якості на всіх етапах своєї діяльності; основою досягнення якості є створення та ефективне функціонування системи менеджменту якості, що інтегрована до загальної системи управління аграрним підприємством.

Проаналізувавши вимоги державних стандартів ДСТУ ISO 9000:2007 та ДСТУ ISO 9001:2009 ми пропонуємо наступний підхід до розробки та

впровадження систем менеджменту якості у аграрних підприємствах, що передбачає декілька етапів, а саме:

- визначення потреб та очікувань споживачів та інших зацікавлених сторін (персоналу, власників, інвесторів, суспільства та інших контактних аудиторій);
- формування політики та цілей підприємства у сфері якості;
- виокремлення процесів та визначення відповідальності для досягнення відповідних цілей щодо якості;
- розрахунок потреби у ресурсах, необхідних для досягнення цілей у галузі якості та їх забезпечення;
- розробка методів, що дозволяють вимірювати результативність та ефективність процесів;
- застосування результатів вищезазначених вимірювань з метою розрахунку результативності і ефективності організаційних процесів;
- формування засобів для запобігання невідповідностям та усунення їх причин;
- впровадження процесу постійного удосконалення системи менеджменту якості аграрного підприємства.

Описаний вище підхід також доцільно використовувати для забезпечення належного функціонування та поліпшення існуючої на підприємстві системи менеджменту якості.

До того ж, система менеджменту організації включає в себе різні підсистеми, такі як менеджмент якості, фінансовий менеджмент, менеджмент ресурсів, ризиків, екологічний менеджмент і т.д. З одного боку система менеджменту повинна гармонійно функціонувати з даними підсистемами, а з іншого повинна відповідати вимогам, що підтверджуються при сертифікації [4, с. 29].

Ми повністю погоджуємося з думкою російського вченого О.М. Панова [4], так як для того, щоб система менеджменту якості стала ключовою конкурентною перевагою аграрного підприємства вона повинна функціонувати

не як окрема система, а має бути складовою підсистемою загальної системи управління організацією, та гармонійно поєднуватися з іншими підсистемами (управління персоналом, управління фінансами, управління ресурсами та ін.).

Тобто, доцільним є інтеграція усіх цільових підсистем загальної системи менеджменту організації. На нашу думку, важливою складовою загальної системи управління аграрним підприємством окрім системи менеджменту якості, має бути цільова система екологічного менеджменту. Вона дасть змогу організації контролювати вплив своєї діяльності на довкілля, що є досить важливим у контексті забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств.

На сьогодні, все більше підприємств АПК України зацікавлені у забезпеченні належних екологічних характеристик своєї діяльності та зменшенні шкідливого впливу на довкілля. Безперечно, цього можна досягнути за рахунок управління впливом своєї діяльності та продукції на навколишнє середовище на засадах відповідної екологічної політики. До цього підприємства спонукає розвиток економіки, прийняття більш жорстких законів щодо охорони довкілля та інші заходи, що направлені на захист навколишнього середовища. Тим більше, що споживачі, суспільство та інші зацікавлені сторони виявляють все більше занепокоєння щодо погіршення екологічної ситуації у нашій країні і викликаних нею проблем.

Російська вчена К.М. Міхеєва слушно зазначає, що елемент діяльності організації її продукції, або послуг, який може взаємодіяти з навколишнім середовищем, називається *екологічним аспектом*. Будь-яка зміна негативного, або позитивного характеру у навколишньому середовищі, яка повністю або частково є результатом екологічних аспектів діяльності організації, називається *впливом на навколишнє середовище*. Негативні наслідки зміни природного середовища проявляються у вигляді деградації, або порушення окремих його компонентів [3, с. 459].

Визначення понять «екологічний аспект» та «вплив на довкілля» подані К.М. Міхеєвою [3] є повністю ідентичними тим, які наведені у ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо

застосування» (ISO 14001:2004, IDT) [6]. Ми також поділяємо думку К.М. Міхеєвої стосовно того, що виробництво і споживання продукції може мати різні екологічні аспекти, яка справляють певний екологічний вплив на довкілля. У процесі виробництва сільськогосподарської продукції підприємства, безперечно, можуть здійснювати негативний екологічний вплив на довкілля, який може проявлятися: у зниження родючості ґрунтів (внаслідок недотримання вимог сівозмін, виснаження ґрунтів), токсичному забрудненню ґрунтових вод з причини надмірного внесення мінеральних добрив та ін. Однак, на діяльність аграрних підприємств також негативно впливають наступні екологічні аспекти спричинені порушенням екологічної рівноваги: зміна клімату, накопичення токсичних речовин у атмосферному повітрі, воді, ґрунті, радіаційне забруднення, окислення ґрунтів.

З метою запровадження системних підходів щодо управління негативним екологічним впливом на навколишнє середовище, його контролю і мінімізації, а також збалансування екологічної складової діяльності організацій було розроблено міжнародні стандарти ISO серії 14000. Отже, вимоги та настанови щодо формування систем екологічного менеджменту містяться у міжнародних стандартах ISO серії 14000. Проаналізуємо основні положення державного стандарту ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування» (ISO 14001:2004, IDT), який є ідентичним міжнародному стандарту ISO 14001:2004 «Environmental management systems – Requirements with guidance for use» («Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосовування»).

Згідно ДСТУ ISO 14001:2006 *система екологічного керування* (СЕК) (environmental management system (EMS)) – це частина системи керування організацією, яку використовують, щоб розробити та запровадити її екологічну політику та керувати її екологічними аспектами) [6, с. 2].

Проте, ми вважаємо за доцільне застосувати термін «система екологічного менеджменту». На наш погляд *система екологічного менеджменту аграрного підприємства* – це частина загальної системи

менеджменту аграрного підприємства, яку застосовують з метою управління екологічними аспектами діяльності та реалізації екологічної політики, мінімізації негативного впливу на довкілля, поліпшення екологічних характеристик функціонування організації.

Стандарт ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування» установлює вимоги до системи екологічного керування, щоб дати організаціям змогу сформулювати і зреалізувати політику та встановити і досягти цілі, які враховують правові вимоги та інформацію про суттєві екологічні аспекти. Він призначений для застосування організаціями всіх типів і розмірів, а також у різноманітних географічних, культурних і суспільних середовищах [6, с. IV].

Отже, вимоги даного стандарту стосовно формування екологічної політики та цілей у сфері екології, а також розробки систем екологічного менеджменту є прийнятними й для аграрних підприємств. На основі ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування» ми розробили систему екологічного менеджменту аграрного підприємства, яка зображена на рис. 2.

Безумовно, результативність та ефективність системи екологічного менеджменту залежить від належного виконання керівниками вищої та середньої ланки аграрного підприємства своїх функціональних обов'язків у межах даної цільової системи управління. Її впровадження передбачає розробку екологічної політики, а також встановлення цілей і формування процесів з метою реалізації політики у сфері екології.

Формування системи екологічного менеджменту аграрного підприємства на основі ДСТУ ISO 14001:2006 (рис. 2) забезпечить можливості для мінімізації негативного впливу на довкілля, а також сприятиме поліпшенню екологічних характеристик його діяльності.

Рис. 2. Система екологічного менеджменту аграрного підприємства згідно ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування»

Джерело: розроблено автором на основі [6, с. V]

Виходячи з цього, ми вважаємо основне призначення даного стандарту – запобігання забрудненню та сприяння охороні довкілля, з урахуванням при цьому соціально-економічних потреб. Надзвичайно важливим є те, що аграрне підприємство може використовувати докази успішного запровадження цього стандарту для переконання зацікавлених сторін у наявності належної системи екологічного менеджменту.

ДСТУ ISO 14001:2006 вимагає від аграрного підприємства: розробити прийнятну екологічну політику; визначити екологічні аспекти як наслідки минулих, теперішніх і запланованих видів діяльності, продукції та послуг для того, щоб виявити значні впливи на довкілля; визначити застосовні правові вимоги та інші вимоги, які організація зобов’язується виконувати; визначити пріоритети і встановити відповідні екологічні цілі та завдання; розробити схему та програму(-и) запровадження політики, досягнення цілей і виконання завдань;

сприяти плануванню, контролюванню, моніторингу, запобіжним та коригувальним діям, аудиту та аналізуванню діяльності для забезпечення того, що екологічної політики дотримуються і система екологічного менеджменту залишається відповідною; бути спроможним пристосовуватися до обставин, що змінюються [6, с. 8].

Системне впровадження комплексу методів екологічного менеджменту допоможе керівництву аграрного підприємства отримати оптимальні результати для всіх зацікавлених сторін. Однак, за умови прийнятності та економічної доцільності, система екологічного менеджменту з метою реалізації екологічних цілей може спонукати організацію до використання найкращих методів для їх досягнення (враховуючи економічну ефективність).

ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування» не містить вимог, які є притаманними іншим цільовим системам менеджменту: якості, охорони праці та професійної безпеки. На нашу думку складові елементи ДСТУ ISO 14001:2006 повинні бути узгоджені та об'єднані з елементами інших цільових систем менеджменту аграрного підприємства (якості, охорони праці та професійної безпеки). Отже, організація повинна удосконалити свою наявну систему управління, для того, щоб розробити систему екологічного менеджменту, яка відповідає вимогам даного стандарту та гармонійно поєднуватиметься з іншими цільовими системами менеджменту підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Саме системи менеджменту якості та екологічного менеджменту що відповідають вимогам міжнародних стандартів ISO серії 9000 та 14000, у нинішніх економічних реаліях є однією з ключових конкурентних переваг та основою для постійного удосконалення, що в результаті дає змогу підвищити задоволеність не лише споживачів, а й усіх зацікавлених сторін, а отже і конкурентоспроможність аграрного підприємства.

З впевненістю можна стверджувати, що вже у найближчому майбутньому аграрні підприємства, які не мають сертифікатів відповідності систем

менеджменту якості і екологічного менеджменту міжнародним стандартам ISO серій 9000 та 14000 не будуть конкурентоспроможними, та не зможуть успішно конкурувати і досягати ринкового успіху на вітчизняних та міжнародних ринках агропродовольчої продукції.

Таким чином, проблема розробки, впровадження і сертифікації систем менеджменту якості та екологічного менеджменту, що відповідають вимогам міжнародних стандартів ISO серій 9000 і 14000 на вітчизняних аграрних підприємствах, є досить актуальною та потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Список літератури

1. Віткін Л. Світовий досвід упровадження та сертифікації систем управління /Л. Віткін //Стандартизація, сертифікація, якість. – 2010. – № 2. – С. 43-49.
2. Калита П.Я. Главное звено. Деловая лирика и публицистика / П.Я. Калита. Издание пятое, дополненное. К.: Украинская ассоциация качества, 2011. – 220 с.
3. Михеева Е.Н. Управление качеством: Учебник / Е.Н. Михеева, М.В. Сероштан. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2009. – 708 с.
4. Панов А.Н. Как победить в конкурентной борьбе. Гармоничная система качества – основа эффективного менеджмента / А.Н. Панов. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2003. – 272 с. – (Серия «Дом качества», вып. 14 (23)).
5. Руководство по применению стандарта ИСО 9001:2000 в малом бизнесе/ Пер. с англ. А.Л. Раскина; Под ред. А.В. Руженцева. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2001. – 168 с. – (Серия «Дом качества», вып. 2 (11)).
6. Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування : ДСТУ ISO 14001:2006 – [Чинний від 2006-05-15]. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. – 26 с. – (Національний стандарт України).

7. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів: ДСТУ ISO 9000-2007 – [Чинний від 2008-01-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2007. – 29 с. – (Національний стандарт України).
8. Системи управління якістю. Вимоги: ДСТУ ISO 9001:2009 – [Чинний від 2009-09-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2009. – 26 с. – (Національні стандарти України).
9. Сіменко І.В. Якість систем управління підприємствами: методологія, організація, практика: монографія/ І.В. Сіменко; М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т. економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк: [ДонНУЕТ], 2009. – 394 с.
10. Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dssu.gov.ua>.
11. Міжнародний стандарт ISO 9001:2008 «Системи управління якістю. Вимоги». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail.htm?csnumber=46486&utm_source=ISO&utm_medium=RSS&utm_campaign=Catalogue.

***Аннотация.** Обоснована необходимость внедрения систем менеджмента качества и экологического менеджмента на основе международных стандартов ISO серий 9000 и 14000 на отечественных аграрных предприятиях. Проанализированы основные требования и положения международных стандартов ISO 9001, ISO 9004, ISO 14001. Разработана процессная модель системы менеджмента качества аграрного предприятия. Определено содержание понятий «система менеджмента качества аграрного предприятия» и «система экологического менеджмента аграрного предприятия». Разработаны основные принципы формирования систем менеджмента качества, предложен методический подход к разработке и внедрению систем менеджмента качества в аграрных предприятиях. Детально проанализированы требования и руководство по формированию систем экологического менеджмента аграрных предприятий, содержащиеся в международных стандартах ISO серии 14000.*

***Ключевые слова:** система менеджмента качества, система экологического менеджмента, аграрные предприятия, международные стандарты ISO серии 9000, международные стандарты ISO серии 14000, система менеджмента качества аграрного предприятия, система экологического менеджмента аграрного предприятия, устойчивое развитие аграрного предприятия, заинтересованные стороны.*

***Abstract.** The necessity of implementing quality management and ecologic management systems on the basis of ISO international standards, series 9000 and 14000 at domestic agricultural enterprises has been substantiated. The main requirements and provisions of ISO international standards, series 9001, ISO 9004, ISO 14001 have been analyzed. A process model of quality management system of agricultural enterprise has been elaborated. The content of notions “quality*

management system of agricultural enterprise” and “ecologic management system” has been defined. The main principles of quality management system formation have been elaborated; a methodic approach to elaborating and implementing quality management systems at agricultural enterprises has been suggested. Requirements and guideline on ecologic management system formation of agricultural enterprises, contained in ISO international standards, series 14000 have been analyzed in detail.

Key words: *quality management system, ecologic management system, agricultural enterprises, ISO international standards, series 9000, ISO international standards, series 14000, quality management system of agricultural enterprise, ecologic management system of agricultural enterprise, agricultural enterprise sustainable development, parties concerned.*

УДК: 331.214.3:338.43

Васильєва О.О.
канд.ф.-м.н., доцент
Запорізький національний технічний університет

НАПРЯМИ ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Анотація. *В статті розглянуто сутність та значення продуктивності праці та її резервів. Встановлено, що для підвищення продуктивності праці в галузі сільського господарства необхідно використовувати комплексний підхід щодо вибору тих чи інших резервів в залежності від специфіки виробництва та сезонності робіт.*

Ключові слова: *сільськогосподарські підприємства, продуктивність праці, оплата праці, резерви підвищення продуктивності праці.*

Постановка проблеми. Джерелом реального економічного росту вітчизняного аграрного виробництва виступає продуктивність праці. Пошук та використання резервів росту продуктивності праці, тобто можливостей збільшення обсягів сільськогосподарської продукції та підвищення її якості за рахунок раціонального використання кадрового потенціалу в умовах сезонного виробництва, забезпечить сільськогосподарським підприємствам конкурентні переваги в умовах ринкових відносин та обумовить насичення споживчого ринку вітчизняними продуктами гідної якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні вчені пропонують різні підходи щодо визначення, класифікації та зростання продуктивності праці на підприємстві. Проблеми продуктивності та ефективності праці висвітлювались в наукових роботах А.Г. Бабенка,